

KIPAR VALENTIN ZAJEC (1828–1885)

O kiparju Francu Ksaverju Zajcu je bil v Loških razgledih že objavljen monografski oris.¹ Tokrat posvečamo pozornost enemu od njegovih štirih bratov, Valentinu Zajcu, doslej tako rekoč neznani osebnosti. Rojen je bil 9. februarja 1828 v Sovodnju, živel in deloval pa je v Benečiji.² Podatki o njegovem življenju so skopi, marsikje nejasni, zato se opiramo na dragocene spomine njegovega nečaka, Francovega sina, kiparja Ivana. Tudi Valentinov kiparski opus za zdaj še ni niti dovolj raziskan niti ovrednoten.

Bratje Zajec iz Sovodnja, Martin, Anton, Franc, Valentin in Marko, so bili v svojem času nekaj posebnega. Prvič zato, ker so se vsi po vrsti ukvarjali s podobarstvom, drugič pa zato, ker se dva od njih, Franc in Valentin, nista zadovoljila z znanjem, ki so jima ga lahko dali mojstri naših podobarskih delavnic, temveč sta si želela večjo izobrazbo. Nudila jima jo je lahko le akademija, to pomeni akademija na Dunaju ali v Münchnu ali v Benetkah. Franc se je odločil za študij kiparstva na Dunaju in nato v Münchnu, Valentin pa za beneško akademijo. Oba sta se po uveljavljeni praksi najprej izučila v podobarski delavnici. Izbrala sta tedaj najboljšo delavnico mojstra Mateja Tomca v Šentvidu pri Ljubljani.³ Študij na akademiji v tujem mestu je bil drag in Valentin se je odločil, da prosi za gmotno podporo. O tem nam podrobno pripoveduje Ivan, češ da je Valentin nekaj časa delal pri njegovem očetu, nato pa je hotel »iti študirat na akademijo in je prosil mestno občino v Ljubljani za podporo za študij skulpture, pa so mu prav takole dobesedno odgovorili: 'Za tak antverh nimamo denarja!' – To je strica Valentina tako ujezilo, da je odšel na Reko, kjer je nekaj časa delal in si denarja prislužil in tudi moj oče mu je denar pošiljal. Kmalu zatem pa je stric Valentin šel v Benetke študirat na akademijo umetnosti.«⁴ Takšen odnos kranjskega deželnega odbora sredi 19. stoletja do umetnosti je bil le odsev ozke in utesnjujoče miselnosti provincialnega mesta. Če so umetniki že kdaj dobili kakšno podporo, je bila to pomoč cerkvenih krogov ali pa redkih mecenov. Seveda tudi Franc ni dobil nobene podpore za študij na dunajski akademiji. Preživljal se je s tem, da je pol dneva delal v nekem ateljeju, ostali del dneva pa študiral. Enako je bilo tudi med njegovim študijem na münchenski akademiji.

Valentin je bil star že dvaintrideset let, ko se mu je leta 1860 končno posrečilo priti na beneško akademijo.⁵ Opravil je triletni kurz kiparstva pri profesorju Luigiju Ferrariju. Bil je očitno nadarjen, saj je za študijo akta dobil nagrado, za svobodno plastično kompozicijo pa bronasto medaljo.⁶ Po končanem študiju, leta 1862, je životaril v Benetkah. Kakor se spominja Ivan, pa se je njegovo borno življenje zasukalo na bolje: »Neki italijanski aristokrat, ki je postal pozoren na stričev izredni kiparski talent, pa se ga je končno usmilil. Naročil mu je, da naj okraši njegov veliki park z različnimi kipci in skupinami ter mu je poveril tudi nalogo, da izvrši nadnaravno veliko doprsje Garibaldija.«⁷ Nahajališče teh plastik za sedaj še ni znano. Ivan je vedel povedati, da si je Valentin s temi deli »pridobil

Slika 1. Schio, pogled v stolnico z Zajčevimi kipi

(...) dovolj denarja in ugleda, da si je mogel ustanoviti v Cologni blizu Verone svoj ateljé. Tam je izvršil mnogo kipov za cerkve ter razna druga kiparska dela«. ⁸ Tukaj moramo Ivana popraviti, kajti Valentin se je verjetno okoli leta 1864 nastanil v kraju Chiampo blizu Vicenze. ⁹ Za cerkve okoliških krajev je izdeloval svetniške kipe. Bil je dovolj znan, da so mu zaupali skoraj celotno kiparsko opremo stolnice sv. Petra v mestu Schio (sl. 1). V letih 1864 do 1882 je napravil štiri evangeliste za zunanjšino cerkve, osem apostolov iz kamna za notranjost, dvaintrideset reliefov iz štuka za stene glavne ladje, dva kipa iz marmorja za glavni oltar ter dva svetnika iz polihromiranega lesa. ¹⁰ V stolničnem arhivu najdemo tudi nekaj podatkov o Valentinu. Omenjen je kot Valentino Saitz (enako je vpisan na akademiji), »illirico«. O njem so menili, da je sicer nadarjen, a ima premalo izobrazbe, ter da mu gre bolj od rok oblikovanje moških figur kot pa ženskih. ¹¹ Tako na primer z njegovima kipoma na glavnem oltarju, ki predstavljata Vero in Upanje, niso bili zadovoljni. ¹² Pri figurah evangelistov in apostolov se Valentin ni odmaknil od nauka, ki mu ga je na akademiji posredoval učitelj Ferrari. Zaznamuje jih prehod iz neoklasicizma v tako imenovani romantični historizem. Njegov S v. P a v e l je akademsko korektno delo, ki se s povečanim realizmom oddaljuje od otrplih in togih neoklasicističnih plastik (sl. 2). Nima več za njih značilnega discipliniranega izraza, temveč je po zapovedih romantike zaverovan v branje in se predaja poglobljenemu razmišljanju. Tudi njegovo oblačilo ni več s telesom spojeno v celoto, saj je oblikovano bolj razgibano in slikovito. V opusu brata Franca najdemo podobne svetniške figure in ne moremo se znebiti misli, da mu je shemo zanje posredoval Valentin verjetno prek najmlajšega brata Marka, ki ga je obiskoval in mu celo pomagal pri delu. Marko je tako prinesel domov tudi

kakšno novico ali opisal dogodek iz življenja svojega brata. Enega takšnih si je zapomnil Ivan: »*Ko je nekoč imel v delu velik kip sv. Mihaela v nadnaravni velikosti, pride k njemu neki grof in kritizira, zakaj je svetnik tako togoten in srdit v izrazu; moj stric Valentin pa grofu odgovori, da zato, ker se pretepa s hudičem...*«¹³

Ni jasno koliko časa je Valentin živel v Chiampu; prav tako ne, kdaj je začel delovati v Veroni.¹⁴ Njegovo zadnje delo so kipi za stolnico v mestecu Cologna Veneta pri Veroni. Verjetno od tod Ivanove izjave, da je imel atelje v Cogni. Za stolnico so mu naročili kamnite kipe dvanajstih apostolov in štirih evangelistov. Z delom je pričel leta 1884. Napravil je šest kipov apostolov in pripravil osnutke še za dve figuri, tedaj pa ga je prehitela smrt.¹⁵ Z njegovim delom niso bili zadovoljni, tako da je moral kipe popravljati kipar Carlo Spazzi (1854–1936) iz Verone, ki je bil veliko mlajši od Valentina. Poleg tega je Spazzi naredil še ostale manjkajoče kipe.¹⁶ Med njunimi kipi so razlike, predvsem so Spazzijevi nekoliko boljši. S v. M a t e j je nedvomno Valentinov, čeprav je v primerjavi s plastikami v Schiu slabše delo (sl. 3). Zlasti nas preseneti togo shematično gubanje draperije, ki se oklepa telesa. V osemdesetih letih so namreč kiparji, že po načelih neobaroka, razporejali draperijo v majhne gube, koder se je nato lahko lovila svetloba. O teh novih tendencah govori le nekoliko večja razgibanost apostola in njegov bolj sproščeni zasuk glave navzgor. Kljub vsemu pa Valentin očitno ni več sledil novim tokovom v sakralni umetnosti poznega 19. stoletja. Njegova umetniška moč se je uletela.

Slika 2. Sv. Pavel, kamen, 1867, Schio, stolnica

Slika 3. Sv. Matej, kamen, 1884, Cologna Veneta, stolnica

Umrل je 14. maja 1885 v Cologni Veneti, prijaznem, a odmaknjenem mestecu v Benečiji. Njegov brat Franc je od Marka šele leto pozneje zvedel za Valentinovo smrt. Za njim ni ostalo ničesar, ker so vso zapuščino pobrali »prijatelji« v Cologni.¹⁷ Prisluhnimo še enkrat Ivanu, ki je trpko zaključil, da se je stric Valentin »polagoma (...) popolnoma poitalijančil ter je pozabil svojo domovino, ki je ni videl nikdar več. Umrل je kot Italijan ter leži v italijanski zemlji...«¹⁸

O p o m b e

¹ Sonja Žitko, Kipar Franc Ksaver Zajec (1821–1888), *Loški razgledi* 34, 1987, str. 35–67.

² Prim. Žitko, Zajec Valentin, *Slovenski biografski leksikon*, 1986, 14. zv., str. 750.

³ Viktor Steska, Podobar Matej Tomec (1814–1885), *Ljubitelj krščanske umetnosti* I, 1914, str. 16.

⁴ Ivan Zajec, Moji spomini, *Umetnost* IX, 1944–45, str. 58.

⁵ Matrike šolskih let 1860–1862, Arhiv Accademia di Belle Arti v Benetkah. Ko je Valentin leta 1858 prišel k bratu Francu v Ljubljano, so zapisali, da je že na akademiji. To ne drži, očitno pa je tedaj že živel v Benetkah. – Prim.: Malavašič (Franc Malavašič), *Umetniki slovenski: Franc Zajec, podobar v Ljubljani, Novice* XVI, 1858, str. 310.

⁶ *Prav tam.*

⁷ Ivan Zajec, Iz svojega življenja, *Slovan* III, 1904, str. 307.

⁸ *Prav tam.*

⁹ Luisa Alessandri, La scultura del Duomo di San Pietro, v: *Schio: Duomo di San Pietro: Breve guida*, Schio 1986, str. 52.

¹⁰ *Prav tam*, str. 52–57.

¹¹ *Prav tam*, str. 52, 56, op. 2.

¹² *Prav tam*, str. 56.

¹³ Ivan Zajec, Moji spomini, *op. cit.*, str. 58.

¹⁴ Podatki iz Mestnega arhiva Cologna Veneta.

¹⁵ *Prav tam.*

¹⁶ Mario Visentin: *Il Duomo di Cologna Veneta*, Cologna Veneta 1977, str. 19.

¹⁷ Ivan Zajec, Iz svojega življenja, *op. cit.*, str. 307.

¹⁸ *Prav tam.*

Zusammenfassung

DER BILDHAUER VALENTIN ZAJEC (1828–1885)

Der Bildhauer Valentin Zajec war bisher eine sozusagen unbekannte Persönlichkeit. Auch der vorliegende Artikel ist lediglich eine bescheidene Vorstellung seines nicht genügend erforschten und bewerteten bildhauerischen Opus. Er wurde im Jahr 1828 in der Familie der Brüder Zajec aus Sovodenj im Poljane-Tal, die sich alle mit der Bildnerie abgaben, geboren, und lebte und wirkte in Venetien. Die Angaben über sein Leben sind karg, manchenorts unklar, deshalb stützen wir uns auf die wertvollen Erinnerungen seines Neffen Ivan, auch eines Bildhauers. Valentin erlernte die Bildnerie in der Werkstatt des Matej Tomec in Šentvid bei Ljubljana. Zunächst ging er nach Rijeka, dann führte ihn sein Wunsch nach Wissen an die Akademie in Venedig. Bei Prof. L. Ferrari besuchte er einen dreijährigen Bildhauereikurs (1860–62). Dann ließ er sich im Ort Chiampo in der Nähe von Vicenza nieder. Für die Kirchen der umliegenden Ortschaften schuf er Heiligenstatuen. Sein Hauptwerk ist die bildhauerische Ausstattung des Domes in Schio. Seine Steinplastiken stehen stilistisch am Übergang aus dem Neoklassizismus zum romantischen Historismus. Es ist nicht erwiesen, wann er nach Verona, wo er wirkte, übersiedelte. Sein letztes Werk sind die Apostelfiguren für den Dom in Cologna Veneta, er vollendete sie jedoch nicht, weil ihn zuvor im Jahr 1885, der Tod ereilte.